

ŽIVOTNI OBIČAJI U BARANJI (RODENJE - SVADBA - SMRT)

JELKA VINCE-PALLUA
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Etnološki zavod
41000 Zagreb
Đure Salaja 3

UDK 392.12
392.51
392.01
Stručni rad
Professional paper
Primljeno 20.12.1991.

Cilj je ovog članka pokazati što se sve vjeruje, što se običava raditi i kako se ponaša prilikom rođenja, svadbe i smrti u nekim izabranim lokalitetima u Baranji. Izvori iz dvaju arhiva (Etnološkog zavoda i Odsjeka za etnologiju), te nešto literature iz časopisa i novina dragocjena su potvrda o ukorijenjenosti i žilavosti tradicija baranjskih Hrvata, koji su upravo ovim bogatstvom običaja i ustrajnošću tradicija čuvali svoj identitet pred utjecajima tuđega.

Smrt nije izvan mene. Ona je u meni
od najprvog početka: sa mnom raste
u svakom času.

A. B. Šimić

Običaji se, prema uobičajenoj klasifikaciji, dijele na *godišnje* (oni koji se ponavljaju kružno svake godine i povezuju se uz neki određeni blagdan u godini) i *životne* (običaji uz glavne životne trenutke, koji slijede kronološki tokom čitavog života pojedinca). Nije čudno da je mnogo običaja vezano uz prijelaze pa se i neki običaji kojima to nije osnovno obilježje mogu okarakterizirati kao "običaji prijelaza" - npr. poklade kao prijelaz u korizmno razdoblje, Ivanje i Božić, koji ne padaju slučajno u doba ljetnog odnosno zimskog solsticija ili upravo neki životni običaji, o kojima je ovdje riječ, a kod kojih je to još izrazitije.

Životni trolist, glavni trenuci u životu - *rođenje, svadba, smrt* - vrlo jasno pokazuju obilježja prijelaza - prijelaz iz ne-života u život kod rođenja i iz života u ne-život kod smrti, naravno ako se shvate samo fizički, a ne i metafizički. No, kad se smrti pristupi i s ove druge strane, što se prvenstveno i čini, ona je opet prijelaz u jedan novi život, a takvo se shvaćanje vrlo lijepo može pratiti i u konkretnim vjerovanjima i posmrtnim običajima obuhvaćenim ovim prilogom. Pri porodu (rođenju) dešava se još jedan prijelaz - prijelaz iz žene u majku. Kod svadbe je, opet, najvidljiviji prijelaz iz jednog životnog statusa u drugi.

Svrha je ovog priloga pokazati što se sve običava raditi, što se vjeruje ili kako se ponaša prilikom ta tri ključna životna trenutka u nekim izabranim mjestima u Baranji. Osnovni izvori za doznavanje o tome potječu iz dviju arhivskih zbirki:

1) Upitnice negdašnjeg Etnološkog atlasa Jugoslavije (EAJ) u arhivu Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

2) Arhiv rukopisa Odsjeka za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, za koji je o ovim temama u Baranji građu prikupio mr. Žarko Španiček na svom terenskom istraživanju u Baranji 1983. g. (18 stranica o običajima uz rođenje, 47 stranica o posmrtnim običajima u dva lokaliteta - Duboševici (kazivači I i II) te Dražu (kazivači I i II). Dugujem zahvalnost Odsjeku za etnologiju na korištenju tih materijala.

Ovoj građi pridruženi su i neki podaci iz šture literature o Baranji, što je upravo i bio jedan od osnovnih povoda da se čitav broj časopisa posveti ratom raseljenoj Baranji. Literatura koja dotiče ove životne običaje posebno je manjkava u podacima koji se odnose na običaje uz rođenje i smrt.

Treba spomenuti da se upitnička građa EAJ odnosi na 12 odabranih lokaliteta u Baranji, a da građa iz arhiva Odsjeka za etnologiju pokriva dva mjesta - Duboševicu i Draž. Podaci iz literature odnose se općenito na Baranju.

I. ROĐENJE (i neki običaji uz djecu)

1) Arhiv Etnološkog zavoda - upitnice EAJ

(Po)rodilja, žena koja rađa - *krupna* (Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo), mađ. *álopotos* - rađa u sobi, najčešće ležeći na krevetu (Čeminac, Lug, Zmajevac, Jagodnjak, Kopačevo, Baranjsko Petrovo Selo), klečeći ili čučajući na krevetu (Darda), čučajući na podu s koritom ili postavljenom prostirkom ispod nje (Gajić, Duboševica, Torjanci), klečeći na podu (Branjin Vrh). Često je roditelj od ukucana odvojena *ponjavom* (Torjanci, Duboševica), posebnom plahtom *zastorom* (Branjin Vrh), *šatrom* (Jagodnjak). U ostalim mjestima ne ističe se posebno izoliranost roditelje.

Samo u jednom lokalitetu spominje se podatak da se roditelj, ako teško rađa, provlači mužu između nogu (Šumarina).

Pupkovinu odrežu škarama majka, svekrva ili babica te je zakopaju u vrtu (Darda, Čeminac, Lug, Gajić), bace u vodu (Darda, Kopačevo), ili, što je najčešće, pupkovina se zamota u krpicu, sveže te spremi u škrinju (Torjanci, Jagodnjak, Branjin Vrh, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo). Kada dijete počne u školu, daje mu se pupkovina da je razveže. Ako mu to uspije bit će pametno - "razveže se pamet". Sedam do deset dana nakon poroda roditelj prima goste i donose joj se darovi (jelo i piće te ponekad i novac) - *ponude* mađ. *látogatás*.

U Torjancima kao apotropejsko sredstvo spominje se bijeli luk i bosiljak, koji se stavlja djetetu ispod jastuka da smrdi vješticama. Za dijete koje se rodi u košuljici vjeruje se da će biti vještica (Jagodnjak), junak (Torjanci), nesretno (Branjin Vrh), sretno (Gajić).

U svih dvanaest lokaliteta postoji opće rašireni običaj da se prvi dječji zub baca preko krova, na tavan, u zapećak uz obraćanje mišu variranom formulom kao npr. "Evo tebi koštani, daj meni gvozdeni" ili "Miš, miš, parac, poparac, evo tebi drveni zub, daj mi gvozdeni zub" itd.

2) Arhiv Odsjeka za etnologiju

DUBOŠEVICA I DRAŽ

Trudnoća se krila u slučajevima kada je u kući bilo već nekoliko djece jer se držalo nepriličnim imati više djece. Kazivač Jakšić iz Duboševice kaže da je bilo sramota imati čak i dvoje djece. "Žene nisu bile dične ako će imat dite", ali ako bi to netko pitao, žena nije smjela zatajiti trudnoću jer bi se rodilo nijemo dijete. I u Dražu se trudnoća krila jer je to "bilo sramota". Poznata su i bajanja s ciljem da se spriječi rađanje djece - odmah nakon vjenčanja baciti nešto u bunar.

Babica pomaže pri porodu, zatim kupa dijete i posprema kuću dok je žena još u krevetu. Ako teško rađa, mora se tri puta provući između muževljevih nogu. Za taj podatak u upitničkoj građi EAJ čuli smo već u Šumarini. Krevet na kojemu leže roditelja i dijete zastire se *komarnikom* (jedna ili više motki iznad kreveta s prebačenim grubim tkaninama preko njih), koji je još služio za zaštitu od komaraca. To se stavlja da je muškarci ne bi vidjeli zbog toga što je žena onda "*drukčča*". Konac kojim su ponjave bile vezane za štapove čuvao se jer se vjerovalo u njegovu ljekovitu moć - koristio se protiv *škripnjeva* (škripanje kosti i bol pri pomicanju šake). Šest tjedana nakon poroda roditelja ne smije napuštati svoje dvorište - "ni se smilo priko grunta". U vrijeme mlađe kazivačice zabrana kretanja izvan dvorišta ograničena je na tri tjedna.

Nakon tog perioda žena s djetetom odlazi u crkvu. Ako nema svećenika u selu, onda majka s djetetom treba ući u crkvu za nekom muškom osobom. Evo potpunog opisa tog obreda: Majka s djetetom i pratnjom dođe prvo u sakristiju, gdje ih dočeka svećenik. On prebaci štolu preko djeteta i doprati majku do oltara hodajući korak iza nje. Pratnja majke i djeteta dođe samo do sakristije i vrati se kući. Nakon što dođu do oltara, majka s djetetom na rukama počinje se moliti, a svećenik odlazi. Nakon molitve žena obiđe oko oltara u smjeru kazaljke na satu. Ako je dijete bolesno od žutice, onda majka obilazi oltar u suprotnom smjeru. Kada obiđe oko oltara, majka s djetetom izlazi ne kroz sakristiju, već na glavna crkvena vrata.

Pupkovina, kao što je već rečeno, spremala se na tavan pod rog ili u štalu te se čekalo da dijete krene u školu i razveže pupkovinu. Ako mu to uspije "onda će mu se razvezat sva pamet i bit će sretan u životu". To mora raditi samo "ako je zatepene glave".

Posjet ženskih osoba, susjeda i rođaka roditelji naziva se *ponuda*. Donose jela, kolača, vina i rakije tako da u tim danima nije potrebno kuhati u kući. Riba se nije nosila jer se vjerovalo da bi tada dijete imalo mnogo briga kad odraste. Ponuda se za post svakog petka sastojala od "suvoparne pogače, tista makem ili orem i glupaša". Glupaš se nazivao grah krupnih zrna spremljen na kiselo. Čepovi od rogoza s boca "od ponude" bacali su se preko majke i djeteta "*za postelj*" da dijete ne bude gluho. Pri prvom posjetu roditelji donese se malo oraha i baci također "*za postelj*" da dijete bude brbljavo uz izgovaranje formule: "nek bude brbljav(a) ko moj or što zveči".

More napadaju majke i malu djecu, osobito dok sisaju. Za zaštitu od njih treba staviti bijeli luk u kolijevku i "svetu knjigu" pod glavu. Kada padne mrak, ne smije se bacati voda u kojoj se kupalo dijete jer će doći more. Po analognoj magiji ta voda baca se na jedan panj da bi dijete bilo tako debelo i jako. Uroci su još jedna opasnost za dijete pa mu se ne smije diviti ili bilo što pohvalno o njemu reći. Da bi se dijete zaštitilo od uroka, treba mu neki odjevni predmet obući naopako. Ako je dijete bolesno, majka treba polizati djetetu oči, pljunuti preko jastuka i reći "ko ti je ureko nek i odreko". Postoji i bajanje sa žarom bačenim u vodu kojom se ispiru pojedini dijelovi tijela djeteta, a voda se baca na krov. Ako dijete dugo ne prohoda, onda se ispeče pogača *postupaljka* od vode i brašna pa se malo većoj djeci podijeli iznad glave djeteta koje ne hoda. Ako dijete dugo mokri u gaće treba ga poslati susjedima po sol s kuhačom, a ovi ga njome istući. Do prvog rođendana djeteta treba mu tri puta ošišati kosu do gole kože. Svaki puta tu "kiku" treba zakopati pod korijen koprive i kako raste kopriva, tako će rasti i nova kosa.

U članku Bele Römera (Römer, 1982) može se naći nekoliko podataka koji govore o običajima vezanim uz porod. Tako, npr., on svjedoči da u nekim mjestima Baranje, ne precizirajući točno gdje, porodilja drži za ruku muža i tako bolovi prelaze djelomično i na njega. Ako se prvi porod obavi na krilu muža, ostali će biti lagani. Vidjeli smo iz ranijih izvora da je sudjelovanje muža pri porodu, s ciljem da se rodilji on olakša, spomenuto samo u slučaju kada se žena koja teško rađa mora provući između muževljevih nogu, ali i to samo u tri lokaliteta - Šumarini, Duboševici i Dražu. U Lugu se ispod "stolca za rađanje" stavlja posuda s toplom vodom u kojoj su skuhanе ljuške luka kako bi para olakšala porod. Za vrijeme babinja rodilji se u krevet stavljaju apotropejska sredstva protiv vještica - veliki nož, tri glavice češnjaka i blagoslovljena grančica. Taj nož čuva dijete da ne bude zamijenjeno, a isto tako i vezanje vrpce donje suknje za dječje povoje tokom razdoblja od sedam dana. U Baranji se za istu svrhu zaštite novorođenčeta stavljaju pod krevet majčine cipele u obrnutom položaju.

II. SVADBA

Rijetko je koja tema u Baranji već prikazana ovako relativno opširno na jednom mjestu kao što je to slučaj sa svadbenim običajima. Zato ćemo samo ukratko reći ono najvažnije i uputiti čitaoca kojega zanima upravo svadba na vrijedan članak Stjepana Brdarića (Đakovački vezovi, 1988, 1989, nešto malo i 1986). Njegov članak upotpunit ćemo nekim zanimljivim, upravo karakterističnim pojavama za Baranju koje ulaze u ciklus svadbenih običaja, a do kojih smo došli iz novina - Hrvatski list (Osijek, 1934) i Vreme (Beograd, 1936).

Treba upozoriti da se Brdarićev članak odnosi na ženidbu kod Hrvata, Šokaca u Baranji, koji su, kako on ističe, iako sa svima drugima (misli Mađarima, Srbima itd.) živjeli u dobrim odnosima, nisu se s njima ženili. Zanimljivo je da su vrlo rijetke bile i ženidbe između Šokaca koji nisu imali nošnju jednakog tipa. Ako bi se to i dogodilo, djevojka ili mladić koji dolaze u određeno selo odbacuju svoju i prihvaćaju nošnju tog sela.

Kad se momak ili djevojka zamomče ili zadjevojče, roditelji kupe momački *frosluk* ili *divojački vinac*. Momak počinje zavoditi više djevojaka, a ako je *vridan* (imućan) u tome je uspješniji. I djevojka nastoji zavesti "na svaki prst po jednog" momka. Za djevojku je dobro da je *risulja* (koja nosi u kuću dio zemlje), da je vična ručnom radu, da je *rušna* (ima mnogo odjeće).

Posebno se ugovara dan kada će djevojka primiti jabuku s dukatima na šarenom otarčiću, odnosno kada će se obaviti zaruke. *Zapojci* se uvijek održavaju na blagdan Svih svetih, kada uža rodbina prisustvuje namirbi. Tome je prisutan i momak, koji se prethodno umije *spirinom* (vodom u kojoj je oprano suđe) da ga netko ne bi urekao.

Svadba se tri puta naviješta u crkvi i redovito se održava u jesen iza blagdana Svih svetih, na Martinje ili pred Svetu Katu.

Svadba se, po pričanju starih, prije pedesetak godina slavila 7-8 dana, a i u današnje vrijeme slavi se po 2-3 dana, čak i kod najsiromašnijih. Dan prije svadbe sele se djevojačke stvari, a majka kćerci stavlja u slamnjaču tri zrna kukuruza i tri zrna pšenice kako bi mladenci imali mnogo djece.

Na dan svadbe barjaktar već rano ujutro izvješuje barjak kao znak da se okupljaju svatovi. Tu su i stari svat, čalo, kum i povorka svatova, koje domaćica poškropi svetom vodom, a svatovi kreću kolima prema crkvi pjevajući svatovac: "Svi svatovi bili golubovi, a svatice bile golubice!" Snaša s djevojkama ili sa svojim svatovima čeka kod crkve i ljubi sve svatove kad stignu. Netko od rodbine nevjesti pred oltarom raskopča obojčice i razveže joj cipele, a poslije vjenčanja nevjesti i mladoženja žure iz crkve kao znak da će u životu biti okretni.

Nevjesta prvo odlazi sa svojim svatovima kući, gdje dočekuje mladoženjine svatove. Tu se večera, pjeva, tješi mladu i savjetuje je kako da se vlada. Ona i njezina rodbina počinju tada plakati, dok se ostali svatovi vesele. *Duvegija*, zaognut kabanicom, drži u ruci vjenčani štap (čulu) sve vrijeme boravka u djevojčinoj kući. Prije odlaska u mladoženjinu kuću blagoslivljaju se mladenci, koji stoje na prostrtoj kabanici na zemlji. Tom prilikom pije se i vino, a ostatak se prolje na zemlju. Svatovi na izlazu iz mladine kuće krađu što im je pri ruci te sjedaju u kola pjevajući:

*Stala nogom na potegu
i veli da neću,
al' na kuma namiguje
da se kola kreću...*

U međuvremenu se *častonoše* (supruge, majke, sestre) skupljaju u mladoženjinoj kući. Svaki svat mora imati svoju častonošu koja za njim nosi čast - gibanicu s kolačićima i prokuhano čitavo pile itd. U trenutku kada svatovi stignu u dvorište izlaze reduše i stavljaju stolice uz kola da mlada može lakše sići. Mlada tada pusti iz njedara jabuku pod noge da bi lakše rodila. Svekruva ljubi mladu koja uzima dva kruha, pod svaki pazuh po jedan, čašu vina i čašu vode te po platnu hoda od kola do stola. Time se trebala naglasiti želja da mlada ima u životu toliko platna da po njemu može gaziti. Kraj ognjišta uzima u krilo muško i

žensko dijete te ih daruje jabukom i otarkom. Iza toga varnjačom promiješa po jelu na ognjištu da bi simbolički naglasila svoju marljivost u budućem životu. Iza barjaktara i uz pratinju gajdaša mladenci, kum, čalo i prva posnaška odlaze u kijer na *povaljenje*. U sobi gajdaš odsvira nekoliko drmeša, nakon čega iziđe zajedno s čalom i prvom posnaškom. Kum i đuvegija raspliću mladoj djevojačke pletenice, a mlada mladoženji izuva čizme i nastoji ga petom udariti u čelo kako je ne bi mogao tući.

Kasnije dolaze žene koje djevojci šišaju kosu, stavljaju *bikele* i *kondu* (karakterističnu baranjsku rogatu kapicu) te dolaze kum i posnaška zajedno s gajdašima i čalom i odvođe mladence među svatove. Tu se prikazuju darovi za svatove, nakon čega dolazi licitacija šaljivih stvari i igračaka koje kum skupo prodaje, a sav novac dobivaju mladenci.

Drugoga dana svadbe svatovi postaju briači, brusaći, mlinari, svećenici itd. i u šali, nudeći svoje usluge, sakupljaju ponovno novac za mladence. Nešto prije nego što završi svadba otprate svatovi kuma kući, gdje se pije rakija i vino pa se vrate među svatove i još se neko vrijeme zabavljaju sve dok stari svat ne objavi da je svadba završena.

U novinama "Vreme" (Beograd, 25. srpnja 1936) na stranici namijenjenoj razonodi V. Raičević piše o zanimljivom načinu sklapanja brakova - bračnoj burzi u Baranji. *Berbena zabava* priređena u doba pudarenja grožđa važan je događaj koji prethodi svadbi. *Berbena zabava* je, naime, jedan jedini dan u godini kada nakon *ponuda* tokom čitavog ljeta dolazi do *jesenjih zaključaka* i javnog iskazivanja budućih ženidbenih parova. Ova zabava priređuje se neposredno prije zvanične berbe kako bi momci i djevojke mogli "isprositi" od jednog do drugog vinograda mnogo košara grožđa, prevesti ih iskićenim kolima i konjima u prostoriju gdje će se održati zabava. Grožđe se objesi na strop dvorane, a momci i djevojke zajedno ispletu, uz pjevanje posebnih pjesama, ogroman vijenac od grozdova i cvijeća. Zaključci na burzi padaju tako da djevojka sa stropa ukrade grozd, a "čuvar", primijetivši je, daje znak velikom trubom da svirka i ples ne prestanu. "Kradljivicu" zatim odvođe u drugu sobu, gdje zasjedava "sud" od starijih osoba koji treba odlučiti o globi. U taj čas zbivaju se neke vrste zaruka kada momak, koji je zaljubljen u tu djevojku, dolazi i iskupljuje tu kaznu. To je ujedno kapara koja se nadopunjuje kasnije vjenčanjem. Nakon toga iz sudačke sobe zajedno s "okrivljenima" izlazi bubnjar i objavljuje da je mladić X platio i na taj način položio kaparu za djevojku X.

Ishod ovog malog "igrokaza" može biti i nepovoljan bilo za djevojku, bilo za mladića. Djevojka tako s "ukradenim" grozdom može čekati momka za kojeg misli da je zaljubljen u nju, a ne dočekati ga. Isto tako, ne postoji veće sramote za baranjskog momka dogodi li se njemu tako nešto - ako djevojka odbije otkup.

Sve su to zabave radosti ili razočaranja koje imaju funkciju ozbiljnog rješavanja problema ženidbe. Zanimljivo je da ovaj pokušaj jesenskih zaključivanja mladić i djevojka mogu ponoviti samo još jedanput - godinu dana kasnije - ako ne žele biti kandidati manje vrijednosti za koje se zaključuje brak "ispod ruke".

Dok se u novinama "Vreme" govorilo o običaju koji na berbenoj zabavi ima funkciju zaruka i davanja kapare za djevojku, običaju koji prethodi svadbi, u "Hrvatskom listu" (broj 269, Osijek, 1934) B. Slijepčević piše upravo o samoj svadbi. U tom članku nema ništa posebno novo što nije već na početku rečeno. On također nabraja svadbene časnike ističući naročito

važnost kuma i čale i donosi mnogo tekstova pjesama koje se pjevaju tokom svih događanja za vrijeme svadbe. Zato se pazi da se izabere za čalu takvog svata koji je dobar pjevač, plesač, veliki veseljak i jako dosjetljiv. Skupljeni svati kod mladoženjine kuće pjevaju već u prvo svitanje, plešu kolo koje predvodi barjaktar. Čalo, uz ječanje gajda, uhvati se u kolo do barjaktara i zapjeva:

*Aj, sad ću poigrat ću,
uz ovoga mladog baću.*

*Stari djeda u kolu ne treba,
Nema zubi da curice ljubi.*

Veselje traje dok ne svane i dok se svi svati ne okupe, a tada se kreće po kuma i starog svata. Kum dolazi između dviju mladih snaša, koje čitavim putem kroz selo pjevaju, i kreću prema mladoženjinoj kući na doručak. Nakon toga upreže se više kola okićenih baranjskim ćilimima, zelenilom i šarenim vrpčama te se cijelim putem pjeva, naravno uz pomoć koje *buklije* i boce vina.

Mladoženjini svatovi pred kućom mlade pjevaju:

*Domaćine, otvaraj kapiju, da vidimo tu Vašu djevojku,
Je li dijeva za našega momka, je li tijelo za naše odijelo,
Da l' su noge za naše cipele, da l' su prsti za naše prstenje!*

Na ulazu u dvor svi osim kuma i mladoženje plaćaju ulazninu. Roditelji mladu prije odlaska blagoslove, što je ujedno i najdirljiviji trenutak kod kojega svi plaću, nakon čega se i staro i mlado hvata u valovito baranjsko kolo pjevajući:

*Ne plač' mati što ti ćerka ode,
već ti plači, ako natrag dođe.*

Pjeva se i na putu u crkvu:

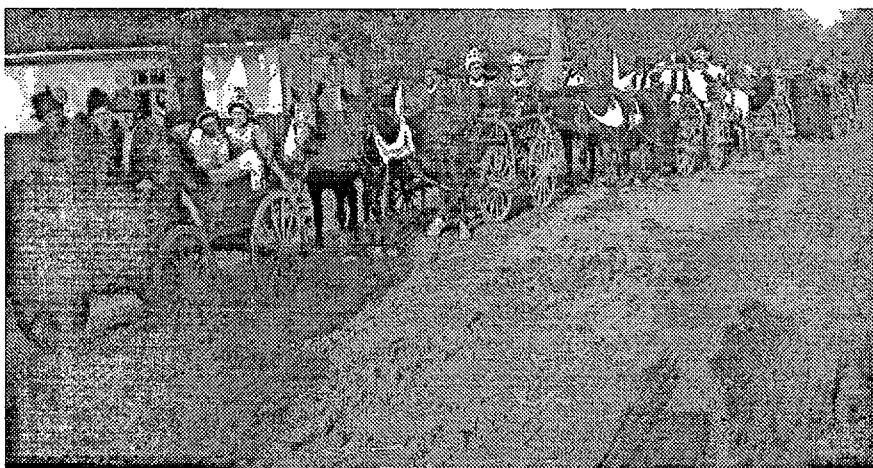
*Tri godine ljubila se nisam
Pa se usta osušila pusta.*

*Hoću mati ljubiti advokata
Koj mi veže dukat oko vrata.*

Nakon vjenčanja u crkvi mladenci sad zauzmu mjesta u prvim kolima dok se pjeva:

*Sada cura ima gospodara,
skrstila je ruke kod oltara.*

U mladoženjinoj se kući večera, pije, pjeva i pleše, nakon čega se igraju šaljive igre kao npr. *kumine patrice*, *povala*, *licitacije*, a tko u igri pogriješi, plaća novčanu globu, o čemu presuđuje kum. Iza toga pjevaju se posebno spjevane pjesme nekoliko mjeseci unaprijed upravo za ovu prigodu, a koje su uvijek šaljive. O svatovima, kao o važnom društvenom događaju, dugo se još u selu govori, a što su svatovi bili bučniji i veseliji, to se o njima ljepše i duže pripovijeda.

Svatovska povorka

Svatovi

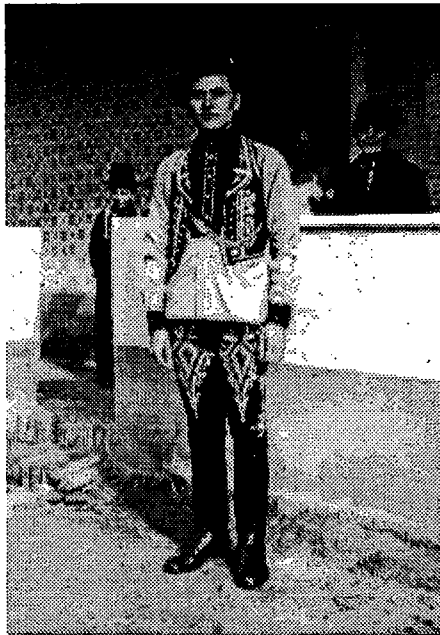
Baranjsko Petrovo Selo, rujna 1938. Fotografije iz arhiva Odsjeka za Etnologiju.

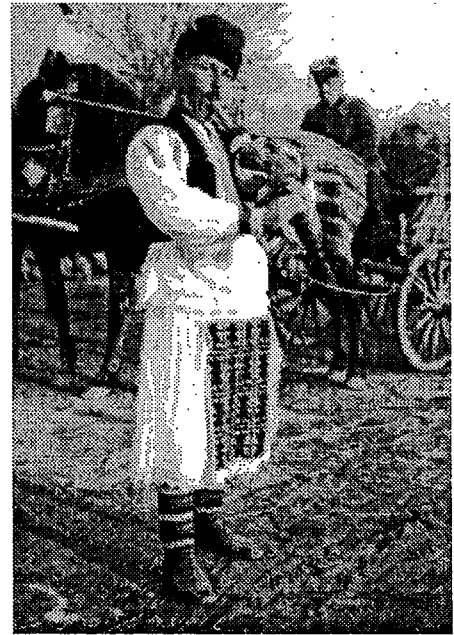
Predvodnik svatova

Mladenci

Svatovski časnik

Gajdaš u svatovima

III. SMRT

1) Arhiv Zavoda za etnologiju - upitnice EAJ

Kako doznajemo iz građe upitnica iz dvanaest lokaliteta u Baranji, predznaci smrti mogu se svrstati po određenim grupama. Najčešće se, gotovo u svim lokalitetima, spominje predviđanje smrti na temelju glasanja nekih životinja. Osim tih najzastupljenijih podataka, smrt se predviđa i pomoću određenih snova, izgleda mrtvaca, povijanja dima božićne svijeće, pucanja određenih predmeta te nekih rjeđe zastupljenih predznaka.

Smrt naviješta glasanje ovih životinja - kukanje kukavice iznad kuće, kukurijekanje pijetla pod prozorom, huk sove ili čuka, graktanje gavrana, zavijanje psa noću. Predznaci su smrti i određeni snovi - kad čovjek sanja da su mu ispali zubi (Lug, Torjanci), da se srušio ugao kuće (Zmajevac, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo), da kuća nema prozora (Darda), kad sanja gakanje guske ili prasak puške (Jagodnjak). Često se spominju i predviđanja na temelju lica mrtvaca - da li je ono nasmiješeno ili ne (Darda, Čeminac, Lug) te ima li otvorene oči (Branjin Vrh, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo). Povijanje dima božićne svijeće prema nekome pokazuje da je on prvi na redu (Darda, Čeminac, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo), a padanje kiše prilikom kopanja groba također naviješta skorbu smrt (Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo). Isto se vjeruje ako se u kući dogode dva uzastopna smrtna slučaja. Kao znak da će netko uskoro umrijeti uzima se i pucanje različitih predmeta - zrcala (Zmajevac, Torjanci), čaše (Branjin Vrh), konopca pri spuštanju u grob (Darda, Čeminac), pucketanje u kućnoj gredi (Branjin Vrh, Jagodnjak).

Običaj naricanja (*tuženja*) za pokojnikom - *jaukanje* (Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo, Gajić), *jukanje* (Duboševica), *javkanje* (Torjanci), *jovkanje* (Branjin Vrh) - poznat je većini izabranih lokaliteta u Baranji, dok se u četiri mjesta (Lug, Zmajevac, Jagodnjak, Kopačevo) spominje kao nepoznat.

Nariče se uz odar i pri spuštanju u grob te kod kasnijih pohoda na grob. Nariču samo žene, i to uža rodbina, dok posebnih naručenih i plaćenih narikača nema. Kod jaukanja rodbina hvali pokojnika, ističe njegove vrline i zasluge, a ponekad se žene udaraju u prsa ili po glavi (6 lokaliteta) te čupaju kosu (Čeminac).

U grob se stavlja nešto od pokojnikovih sitnih potrepština ili onih koje je on najviše volio - češalj, molitvenik, škarice, lijekovi, sitan novac, krunica te najčešće lula, duhan i boca s pićem. Stavlja se nekad i pokojnikovo odijelo i cipele, lutka za dijete. Jabuku stavljaju drugi seljani u lijes za svoje mrtve na drugom svijetu (Duboševica, Gajić, Jagodnjak). Ako je pokojnik bio bogalj, pored njega se stavi štaka (Jagodnjak), a u tom istom lokalitetu svjedoči se o stavljanju lutke uz mrtvaca ako je to drugi smrtni slučaj u obitelji da ne bi još netko iz kuće umro.

Uzdruž groba stavlja se trska kojom se mjerio lijes (Duboševica, Branjin Vrh). Na grobnom humku ostavlja se čaša sa svetom vodom (Torjanci, Šumarina, Gajić, Baranjsko Petrovo Selo) te svijeće i cvijeće.

Podušja - *karmenje* (Torjanci, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo), *karbine* (Branjin Vrh, Duboševica), *daća* (Darda, Čeminac, Jagodnjak, Kopačevo) - daju se ili odmah poslije pogreba (Duboševica, Torjanci, Branjin Vrh, Jagodnjak, Šumarina, Baranjsko Petrovo